

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 30, Kasım 2018, s. 381-388

Dr. Öğr. Gör. Ebru BİRKAN AKHAN

Selçuk Üniversitesi Türk Dili Bölümü ebirkan@selcuk.edu.tr

OĞUZNÂMELERDEKİ KÜRKLÜ HAYVANLAR

Özet

Oğuznâmeler, Oğuz boylarının milli ansiklopedileridir; Oğuzların dini, tarihi, coğrafi ve sosyo-kültürel yapıları hakkında bilgi verirler. Oğuz Destanı'nın dilden dile nesilden nesile aktarılmaları sonucu "Oğuznâmecilik" adı verilen bir gelenek teşekkül etmiştir. Çalışmamızda Oğuznamelerdeki kürklü hayvan adları tespit edilmiştir; Oğuznâmelerde kürklü hayvan adlarının değişik şekillerde kullanıldığı anlaşılmıştır. Kimi kürklü hayvan adlarının da formülistik sayıyla kullanıldığı görülmüştür. Bu cümleden Oğuznâmelerin söz varlığının zenginliği dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: formülistik sayı, gelenek, kürklü hayvan, milli ansiklopedi, Oğuznâme, Oğuz.

FURRY ANIMALS IN GHUZZNAME

Abstract

Epistles of Oghuz (*Ghuzzname*) are the national encyclopedias of Oghuzs (*Ghuzz*) tribes; they give information about the religious, historical, geographical and sociocultural structures of Oghuzs. As a result of passing down *Epic of Oghuz* from generation to generation, a tradition, which one is called *Traditionalism of Ghuzzname* has been formed. In our study, the names of furs in the *Ghuzzname* were identified; it's been understood that the names of furs in the *Ghuzzname* had been used in different ways. It's been determined that some of the names of furs were used with formulaic number. From this sentence, the wealth of the vocabulary of *Ghuzznames* is significant.

Key Words: fur, formulaic number, Ghuzzname, Ghuzz, national encyclopedia, Oghuz, tradition,

GİRİŞ

Türk kaynaklarında Oğuz kelimesine ilk defa Barlık Yazıtlarında rastlanmaktadır (Orkun, 2011: 471). Radloff'un tercüme ettiği yazıtta, Öz Yiğen Alp Turan'ın "Altı Oğuz" kavminden on üç yaşında ayrıldığı¹ yazmaktadır.

Oğuzlar hakkında bilgi edinilen diğer ikinci kaynak Orhun Abideleridir (Ercilasun, 2016: 8-737). Köl Tigin Bengü Taşı'nda "Oğuz" adı geçmektedir.² Bilge Kağan Bengü Taşı'nın Kuzey Yüzü'nde ise "Tokuz Oğuz" beylerinin adları zikredilmektedir: "*Teñri teg Teñride bolmuş Türk Bilge Kağan; bödke olurtum. Sabımın tüketi eşid. Ulayu iniygünüm, oğlanım, biriki oğuşum, [bodunum! Biriye şad, apıt begler; yırıya tarkat, buyruk begler! Otuz (Tatar), Tokuz Oguz begleri, bodun! Bu sabımın edğüti eşid, katıgdı tıñla! İlgerü kün]*"³ (Ercilasun, 2016: 544-545).

Uygur Devleti zamanında, Kutluk Bilge Kağan ile oğlu Moyunçur dönemini anlatan bir diğer Göktürkçe yazıt Şine Usu Yazıtıdır.⁴ Mezkûr Bengü Taş'ta yine "Dokuz Oğuz" adı görülmektedir.⁵

Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Divanü Lugati't Türk, Oğuzlar hakkında başvurulmuş bir eserdir. Abbasi Halifesi Muktedî'ye ithaf edilen sözlükte, ilk Türk cihan haritası yer almaktadır (Caferoğlu, 1943: 42-55). Kaşgarlı, Oğuz bahsinde "*Bir Türk boyudur. Türkmendirler. Bunlar yirmi iki bölüktür; her bölüğün ayrı belgesi ve hayvanlarına vurulan bir alameti vardır. Birbirlerini bu belgelerle tanırlar*" şeklinde açıklama yapmıştır (Kaşgarlı (Çev. Besim Atalay), 1998: 55).

Oğuznâmeler⁶, Oğuz boylarının milli ansiklopedileridir; Oğuzların dini, tarihi, sosyal, ekonomik ve etnografik hayatıyla birlikte ideolojik yapıları hakkında bilgi

¹ "er erdemi adıma tapdım. Erdemi (için ?); Öz Yiğen Alp Turan Altı Oğuz kavminden on üç [yaşımda] ayrıldım.; beğlik nüfuzumdan, sizlerimden ayrıldım" (Orkun, 2011: 471).

² "Tokuz Oguz begleri, bodun! Bu sabımın edğüti eşid, katıgdı tıñla! İlgerü kün togsık(ka), birigerü kün ortusuñaru, kurıgaru kün batsıkıña, yırıgaru tün ortusuñaru, anta içrek, bo [dun kop maña körür] Bunça bodun)..." (Ercilasun, 2011: 500-501).

³ "[Ben] semavi Tanrı'dan olmuş Türk Bilge Kağan{ım}; bu zamana ben hükmediyorum {zamanın hükümdarı benim}. Sözüme sonuna kadar dinleyin! Özellikle kardeşlerim, çocuklarım, birlik halindeki soyum ve milletim! Güneyde duran şadlar, apa beyler; kuzeyde duran tarkanlar, yönetici beyler! Otuz (Tatar?), Dokuz Oğuz beyleri ve halkı! Bu sözlerimi iyice işitin, dikkatle dinleyin! Doğuda güneşin..." (Ercilasun, 2011: 545).

⁴ Bakınız: Ögel, B. (1951). "Şine Usu Yazıtının Tarihi ve Önemi". Belleten. XV, 59, 361-379.

⁵ "Su...orada kalmış (olan) halk On Uygur, Dokuz Oğuzlar üzerine yüz yıl (hakim) olup...Orkun ırmağı..." (Orkun, 2011: 164).

⁶ Oğuznâme kavramı için bakınız : Bang, W., Rahmeti, G. R. (1970). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1936 yılında basılmıştır), 1-29.; Köprülü, M. F. (1981). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. (Dördüncü Basım). Ankara: Gaye Matbaası, 247-255.; Reşidüddin, F. (1982). Oğuz Destanı, Reşidüddin Oğuznâmesi, tercüme, tahlil. (Hazırlayan: Zeki Velidi Togan). (İkinci Baskı). İstanbul: Enderun, 13-162.; Ercilasun, A. B. (2007). Makaleler, Dil-Destan-Tarih-Edebiyat. (Yayına Hazırlayan Ekrem Arıkoğlu). Ankara: Akçağ, 449-453.; Gökyay, O. Ş. (2007). Dedem Korkudun Kitabı. (Birinci Basım). Ankara: Kabalcı Yayınevi, 701.; Alizade, S. (2006). Oğuzname. Azerbaycan: Sark-Garb, 5.; Ali Emiri Efendi. Cam-ı Cemâyin. Millet Genel Kütüphanesi, Eski Kayıt No: 203, 3-7.;

veren önce sözlü sonra yazıya geçirilmiş yaşlı bilgelerin destani eserleri olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda Oğuzlar hakkında ilk başvuru kaynakları arasında olmalıdır.

Merkezi kahraman Oğuz Kağan ile Oğuz alpleri etrafında şekillenen Oğuz Destanı, dilden dile nesilden nesile aktarılarak “Oğuznâmecilik” adı verilen geleneği doğurmuştur. İsa Özkan, Oğuznâmecilik geleneği üzerine “*Mitolojik anlatımlar devrinde, bir çekirdek olarak kabul ettiğimiz Oğuz Destanı, sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçiş sürecinde, etrafında oluşan dairelerle (Oğuz Destanları) ile birlikte, ‘Oğuznâmecilik’ adı verilen bir geleneği doğurmuştur*” demektedir (Özkan, 1995: 259). Dolayısıyla Oğuznâmecilik geleneğinde adları zikredilen Oğuznâmeler sözlü ve yazılı gelenekteki devir özelliklerini yansıtan belge niteliğindedir. Çalışmamızda, Oğuznâmelerdeki kürklü hayvanlar tespit edilecektir. Hazihî’r-risalet-i min kelimât-ı Oğuznâme el meşhur bi-atalar sözü adlı Oğuznâme ile Dâna Ata Oğuznâmesi dikkate alınmamıştır.

Oğuznâmelerdeki Kürklü Hayvanlar.

Oğuz Kağan Destanı, İslâmdan önceki devre aittir. Dolayısıyla barındırdığı motifler, İslâmiyet öncesi izler taşımaktadır. Uygur harfleriyle tespit edilmiş Oğuz Destanı’nda, Oğuz’un vücut özellikleri kürklü hayvanlara benzetilmiştir. Oğuz’un omuzları bir samur gibidir. Onun göğsü de bir ayıyı andırmaktadır:

12 *bedükledi, yürüdü, oynadı. adakı ud adakı teg, billeri*

13 *böri billeri teg, yağrı kiş yağrı teg, kögüzü*

14 *adug kögüzü teg irdi. bedeniniung kamağı*⁷ (Bang, Rahmeti, 1936: 15).

Oğuz, Uygur harfleriyle tespit edilen Oğuz Destanı’nda, bir kurultay toplamıştır. Taksim zamanında sol yanına kırk kulaç büyüklüğünde bir direk diktirmiştir. Direğin altına kara koyun bağlatmıştır. Bu durum “Üçoklar” ı temsil etmektedir (Bang, Rahmeti, 1936: 29). Oğuznâme’de, Oğuz Kağan’ın bir gergedanı avlamak için ayıyı⁸ kurban olarak kullandığı da görülmektedir (Bang, Rahmeti, 1936: 15-16). Oğuz’un mefkûre anlayışını gösteren dörtlükte ise kurt motifi kullanılmıştır. Oğuz “*buyan, kök böri bolsungıl uran*”⁹

Ebu’l Gazi Bahadır Han. (1996). Şecere-i Terâkime. (Hazırlayan: Zuhâl Kargı Ölmez). Ankara: Simurg, 222.; Güler, M. (2010). Salar Baba Oğuznâmesi (İnceleme, Metin, Tercüme, Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. ; Özkan, İ. (2015). Hazihî’r-risalet-i min kelimât-ı Oğuznâme el meşhur bi-atalar sözü. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar. Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, 343-35.; Самойлович, А. Н. (1927). Один из списков «Родословного туркменского». Абуль гази-хана. Доклад Академии Наук СССР, 39-41.; Rıdvan, N. (1934). “Oğuz Destanından Bir Parça”. Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi. II, 243-249; AKHAN, E. B. (2017). Dâna Ata Oğuznâmesi ve Oğuznâmecilik Geleneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

⁷ “Büyüdü, yürüdü, oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi” (Bang, Rahmeti, 1936: 1).

⁸ Ayı için bakınız: Bieder, R. E. (2007). Toplumun Aynasında Ayı. (Çev. Zülal Kılıç). (Birinci Basım). İstanbul: KitapYayınevi. (Eserin orijinali 2005 yılında basılmıştır), 7-166.

⁹ “Bozkurt olsun (bize) uran” (Bang, Rahmeti, 1936: 5).

şeklinde isteğini ifade etmiştir (a. g. e. 20). Adı geçen mezkûr motif, Oğuznâme boyunca Oğuz'a yol gösterecektir (Bang, Rahmeti, 1936: 22-24-25-26). Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nda olduğu gibi Reşidüddin Oğuznâmesi ile Salar Baba Oğuznâmesi'nde de kurt motifi görülmektedir: “*Yemekler getirilip aş yendiği sırada bir kurt uluması duyuldu. Tuman Han, bütün hayvanların dilini bildiğinden bu kurtun ne söylediğini anladı*” (Togan, 1982: 57-58).

İlhanlılar döneminde, devlet adamı, tarihçi ve tabip olarak tanınan Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedâni, Camiü't Tevârih adı verilen Oğuznâme'yi yazmıştır. Oğuznâmecilik geleneği üzerine çalışan araştırmacılar, Reşidüddin Oğuznâmesi'nin diğer Oğuznâmelere kaynaklık ettiğini düşünmüşlerdir (Ebu'l Gazi Bahadır Han (Zuhal Kargı Ölmez),1996: 22-24). Camiü't Tevârih iki ciltten oluşmaktadır. Reşidüddin Oğuznâmesi'nin, “Oğuz'un Yurduna Dönmesi ve Son Seneleri” adlı bölümünde, Kanglılar ve Uygurlar, Oğuz'u armağanlarla karşılarlar. Oğuz, toy için doksan bin koç ile dokuz yüz kısrak kesilmesini istemiştir (Togan, 1982: 55-56-57-58). Oğuznâmecilik geleneğindeki bütün Oğuznâmelerde, toylar için koçlar, kuzular kesilecektir.

Şecere-i Terâkime ile Şecere-i Türk adlı Oğuznâmelerin yazarı Ebu'l Gazi Bahadır Han, Harezmi Şiban Özbek Hanlarından Arap Muhammed Han'ın ikinci oğludur. Oğuznâme, Türkmenler hakkında bilgi verici niteliktedir. Şecere-i Terâkime'nin “Oğuz Han'ın yurduna gelerek ziyafet vermesi” bölümünde toy merasimi için kesilen kürklü hayvanlar yine formülistik sayıyla verilmiştir (Ebu'l Gazi Bahadır Han (Zuhal Kargı Ölmez),1996: 243-252-255). Bu durum Andelip Oğuznâmesi için de geçerlidir: “*Dokuz yüz bin koyun ve bir o kadar yulku; kesip, bütün halka ziyafet verdi*” (Aça, 2011: 219). Oğuznâme'de av merasimi için kulan ve geyiğin zikredilmesi dikkat çekicidir: “*Bunların her biri bir yana çıkıp gitti; ava varıp geyik ve kulan tuttular*” (Aça, 2011: 217). Bu cümleden Oğuzların farklı bir kültür dairesiyle karşılaşılmaktadır.

Halk hikâyeleri, destanlar ile masallarda kullanılan ejderha motifi (Birkan Akhan, 2018) Reşidüddin Oğuznâmesi'nde de mevcuttur. İmtihanda üç dağ koçunun ismi zikredilmektedir (Togan, 1982: 67). Oğuznâme'de, Tiken Bile Er Biçken Qayı Yavquy oğlu Uladmur Yavquy Han, babası adına bir toy düzenlemiştir. Bu bahiste, Uygurlardan Arıqlı Arslan Han'ın adı zikredilmektedir. Kişi Oğuz Yabgularına isyan etmiştir (Togan, 1982: 62). Onamastik açıdan dikkate değerdir. Oğuznâmecilik geleneğindeki bütün destanlarda kişi adları kürklü hayvanlarla zikredilmektedir. Oğuznâme'nin “Kün Han'dan Sonraki Oğuz Yabguları” adlı bölümünde ise İnalSır Yavquy Han'ın oğlunun adı Ala Atlı Kiş Donlu Qayı İnal Han'dır. Oğuznâme'ye göre ismin anlamı “*bir al ata binmiş ve samur elbise giymiş demek olup, 'Kayı' atasının ismidir*” şeklinde yazmaktadır (Togan, 1982: 55).

Şecere-i Terâkime adlı Oğuznâme'nin “Oğuz Han'ın İran ve Şam ve Mısır'a doğru yürüyüşü” bölümünde çakalın adı geçmektedir. Kalaç bahsinde, Oğuz, ordudan geri kalanları toplamak için birkaç kişiyi geride bırakır. Geride kalanlar arasında eşi doğuran bir adam da vardır: “*Hanımım hamileydi, doğurdu. Açlık yüzünden sütü çocuğa yetişmedi. Gelirken suyun yakasında bir çakalın sülünü yakaladığını gördüm*” (Ebulgazi Bahadır Han (Haz. Zuhal Kargı Ölmez), 1996: 241).

Halk hikâyeleri, destanlar ve masallarda karşılaşılan rüya motifi, Oğuznâmecilik geleneğinde de yerini almıştır. Şecere-i Terâkime'nin “Oğuz halkının Ali Han'a düşman olup Şah Melik'i öldürüp kargaşayla dağılıp dört tarafa gitmesi hakkında” adlı bölümde, Tugurmuş'un gördüğü rüya üzerine üç oğlunun başı için koyun kesmiştir. Bu bağlamda rüya

motifinde kürklü hayvan kullanılmıştır (Ebulgazi Bahadır Han (Haz. Zuhâl Kargı Ölmez), 1996: 261). Ayrıca Oğuznâme’de Ebulhan’da Ersarı Bay’a altı oğlaklı keçi vergi verilmiştir. Oğuzlarda kürklü hayvanların vergi olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Uzunköprü Oğuznâmesi, Oğuzların hayatları hakkında bilgi veren manzum bir Oğuznâme’dir. Uzunköprü Oğuznâmesi’nde, Oğuz Han’ın kendisine itaat eden Oğuz boylarına gümüş, altın ve at ile koyunun pay olarak verdiği tespit edilmiştir: “*bunların hepsi Oğuz’a uyub; ona itaat edib, başkasını bırakub; bunların hepsini toplayub ziyafet verdi; bunların hepsin özü sür söyledi; gümüş, altın, at, koyun paylarını tükettiler*” (Orkun, 1935: 119).

Tevarih-i Ali Selçuk adlı Oğuznâme, Selçuknâme olarak da bilinmektedir (Yazıcızâde Ali (Haz. Abdullah Bakır), 2014: 5). Yazıcızade Ali tarafından kaleme alınan Oğuznâme’de, Oğuz’un halkını üç grupta topladığı anlaşılmaktadır. Bir gruba mensup insanlar, kürklü hayvanlara çobanlık yapmalıdırlar: “*Oğuz buyurdu mecmû ‘halkı üç bölük itdiler....Ve ebleh ve bön kişiler eline ağaç virüp deve ve sığır ve koyun güdmege gönderdi*” (Bakır, 2008).

Dede Korkut Kitabı, Oğuzların yaşamlarını yansıtan boylardan oluşmaktadır. Oğuznâmelerin Oğuz Destanı’ndan koptuğu ve zamanla yeni oluşumlarla zenginleştiği düşünülmektedir. Dolayısıyla söylenildiği ve yazıldığı dönemin özelliklerini taşımaktadır. Dresden nüshasının mukaddimesinde Dede Korkut soylamaktadır. Soylamada, geyik, kulan, deve ile tilkinin adları zikredilmektedir: “*Gitdükte yirüñ otlakların geyik bilür. Gögez yirler çemenlerin kulan bilür. Ayru ayru yollar izin deve bilür. Yidi dere koğuların dilkü bilür*” (Ergin, 1997: 75).

Dede Korkut Oğuznâmelerini oluşturan boylarda kürklü hayvanlar şu şekilde kullanılmıştır:

Dirse Han Oğlu Buğaç Han Boyu

Dirse Han Oğlu Boğaç Han adlı boyda, diğer Oğuznâmelerde olduğu gibi toy için at, aygır, deve, buğra ile koyun ve koç bir arada kullanılmıştır: “*Gine toy idüp atdan aygır deveden buğra koyundan koç kurdurmuş-idi*” (Ergin, 1997: 78-80-92). Dirse Han, toyunda, çocuğu olmayanlara, ceza için kara koyun yahnisi ikram etmiştir. Kazan Big Oğlu Uruz Beyin Tutsak olduğu adlı boyda da yine toy için kürklü hayvan adları zikredilmektedir. Ayrıca, bir dileğin gerçekleşmesi için de attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kesilmiştir (Ergin, 1997: 81).

İç Oğuz’a Taş Oğuz ‘Asi Olup Beyreğin Öldüğü adlı Oğuznâme’de Aruz’un yine toy için attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdığı görülmektedir (Ergin, 1997: 245). Müjdeli bir haber alındığında ya da bir ilk gerçekleştiğinde de kürklü hayvanlar kurban şeklindedir (Ergin, 1997: 86).

Dirse Han ile eşi arasındaki soylamada da aslan ile kaplanın adları zikredilmektedir: “*Aşlan-ile kaplana bir oğul yidürdüñ ise digil maña*” (Ergin, a. g. e. 87-89). Uşun Koca Oğlu Segrek adlı Oğuznâme’de de Yolu Alınca Kalesi’nin Tekürü, korusunda, uçardan kaz tavuk, yorırdan geyik tavşan beslemektedir (Ergin, 1997: 225). Bu cümleden kürklü hayvanların zevk içinde beslendiği anlaşılmaktadır.

Salur Kazan’ın İvi Yağmalandığı Boyu ile Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu

Ulaş oğlu Salur Kazan, Uygur harfleriyle tespit edilmiş Oğuz Destanı’nda olduğu gibi aslan ve kaplana benzetilmiştir: “*Bir gün Ulaş oğlu, tülü kuşuñ yavrısı, beze miskin umudı, Amt*

şuyımuñ aşlanı, Karaçuğuñ kaplanı...” (Ergin, 1997: 95). Oğuznâme’de koyun, kurt ve kulan gibi kürklü hayvanların adları zikredilmiştir. Ayrıca, Salur Kazan’ın evinin yağmalanması sonucu kurt ile konuştuğu görülmektedir. Kurt motifinin yiğitler için de kullanıldığı anlaşılmaktadır (Ergin, 1997: 202-205). Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı adlı boyda ise Salur Kazan, bir soylamada “*Azıvay kurt enügi irkeginde bir köküm var*” şeklinde söylemiştir (Ergin, 1997: 238). Bu bağlamda, kurt¹⁰ motifi Oğuznâmecilik geleneğinde kullanılan ana motiflerden biri olmuştur:

“*Bu kez bir kırdı tuş oldu. Kırt yüzi mübârekdür, kırd-ilen bir haberleşeyim didi*” (Ergin, 1997: 101-102).

Kaızılık Koca Oğlu Yigenek adlı boyda, Bayındır Han’ın yine bir aslana benzetildiği tespit edilmiştir. Oğuznâme’de soylamalar boyunca, koç, koyun ve aslana benzetme mevcuttur.

Ƙam Püreniñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyu

Kam Püreniñ Oğlı Bamsı Beyrek adlı boyda, kişi adları, kürklü hayvanlar ile kullanılmaya devam etmektedir. (Ergin, 1997: 119). Diğer Oğuznâmelerde olduğu gibi Bamsı Beyrek bir aslana benzetilmiştir (Ergin, 1997: 142).

Ƙazan Big Oğlı Uruz Bigüñ Tutsak Olduğu Boyu ile Duđa Koca Oğlı Delü Dumrul Boyu’nda da bey oğullarının yine aslana benzetildiği anlaşılmaktadır (Ergin, 1997: 151-183). Oğuznâmelerde, sadece erkekler için kürklü hayvanlar ile benzetme yapılmamıştır. Boyu Uzun Burla Hatun bir kuzu gibidir (a. g. e. 166). Basat Depegözi Öldürdüđu adlı boyda da, Tepegöz ile söyleşisinde annesinin “kağan aslan” olduğunu söylemiştir (Ergin, 1997: 214).

Kürklü hayvanlar, kız mehiri olarak da kullanılmaktadır. Deli Karçar, kardeşi Banu Çiçeği, Bamsı Beyreğe eş olarak vermek için bin tane koç görmemiş koyun istemiştir (Ergin, 1997: 127).

Ƙañlı Koca Oğlı Ƙan Turalı Boyu

Kürklü hayvanlar, Kanlı Koca Oğlı Kan Turalı Boyu’nda diğer Oğuznâmelerden farklı bir şekilde kullanılmıştır. Reşidüddin Oğuznâmesi’nde imtihan için üç dağ koçu kurban sunulmuştur. Dede Korkut Kitabı’nda ise kürklü hayvanlar bir imtihandır. Kan Turalı’nın Trabzon Tekürü’nün kızını alabilmek için üç canavarı yenmesi gerekmektedir. Bunlardan biri kağan aslan biri kara boğa diğer de kara buğradır (Ergin, 1997: 185). Bu cümleden Oğuznâmelerde boğa-deve-aslan döngüsü dikkat çekicidir (Roux (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan), 2005: 324-342). Ayrıca Selcen Hatun’ın babası da bir Aslan uruğuna benzetilmiştir. Kürklü hayvanlar bir uruk ismi de olabilmektedir (Ergin, 1997: 197).

Basat Depegözi Öldürdüğu Boyu

Basat Depegözi Öldürdüğu adlı boy, Türklerin hayvancılığı hakkında bilgi verici niteliktedir. Oğuznâme’de, irkeç, toklı, sakar koç gibi isimler zikredilmektedir (Ergin, 1997:

¹⁰Kurt motifi için bakınız: Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, II,111-126.; Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kbalcı, 1167, 1058.; Temir, A. (2010). *Moğolların Gizli Tarihi, I*. (Tercüme). Ankara: Türk Tarih Kurumu, 3-205.; Özkan, İ. (2009). “Ergenekon Destanı Hakkında”. *Türk Yurdu*, (29), 265.; Bayram, B. (2006). “Oğuz Epik Anlatmaları ve Çuvaş Alp Hikayeleri’nde Kutsal Kurt ve Tepegöz”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (VI), I, 19-27.

211-212). Ayrıca, Aruz Koca adlı Bey'in oğlunu bir aslan bulmuştur (Ergin, 1997: 206). Basat, bir aslan tarafından yetiştirilmiştir. Depegöz ile Basat'ın kavgasında, Basat'ın bir koçu öldürüp, onun derisinin altına girdiği anlaşılmaktadır. Basat, bir koç kimliğine bürünmüştür (Ergin, 1997: 212). Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı'nda, Tepegöz hikâyesinin bu motifinin çok eski çağlara dayandığını belirtmiştir (Gökyay, 2006: 1056-1276).

SONUÇ

Oğuznâmeler, merkezi kahraman Oğuz Han ve alplerinin etrafında teşekkül etmiş olayların destani bir dille anlatıldığı yaşlı bilgelerin eserleridir; Oğuzların hem sözlü kültür hem de yazılı kültür özelliklerini taşımaktadır. Bu bağlamda milli ansiklopedilerdir. Oğuznâmelerdeki kürklü hayvanlar üzerine tespitlerimiz şu şekildedir:

1.Uygur harfleriyle tespit edilmiş Oğuz Destanı'nda, Oğuz'un vücut özellikleri için samur ve ayı gibi kürklü hayvanlar kullanılmıştır. Dede Korkut Oğuznâmelerinde ise Ulaş oğlu Salur Kazan, aslan ve kaplana benzetilmiştir. Basat Depegözi Öldürdüğü adlı boyda, Basat'ın annesi "kağan aslan" gibidir.

2.Oğuz'un mefkûre anlayışını göstermek için kurttan faydalanılmıştır. Oğuznâmecilik geleneğinde kurt ana motif olmuştur.

3.Kürklü hayvanlar temsil özelliği taşımıştır. Uygur harfleriyle tespit edilen Oğuz Destanı'nda koyun Üçokları işaret etmektedir. Ayrıca, kürklü hayvanlar, uruk ismi de olabilmektedir.

4.Oğuzların toy merasimleri için kürklü hayvanlar kullanılmıştır. Oğuz, toy adına doksan bin koç kesilmesini istemiştir. İslami devirle hayvanların formülistik sayıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

5.Av merasimleri için kürklü hayvan adları zikredilmiştir. Ayrıca, kürklü hayvanların zevk için de beslenildiği anlaşılmıştır.

6.Kürklü hayvanlar imtihan motifleriyle kullanılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda ise kürklü hayvanlar imtihanıdır. Reşidüddin Oğuznâmesi'nde üç dağ koçu kurban olarak görülmektedir. Ayrıca rüya motifi sonrası yine kürklü hayvanların adları zikredilmektedir. Tanrı'dan dilekte bulunmak için yine kürklü hayvan kullanılmaktadır.

7.Kürklü hayvanlar kişi adlarıyla kullanılmıştır. Onamastik açıdan dikkat çekicidir.

8.Oğuznâmeler, Türklerin hayvancılığı hakkında bilgi verici niteliktedir. Koyun çeşitlerinin adları zikredilmiştir. Kürklü hayvanların mehir için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.

9.Kürklü hayvanlar, hükümdara itaat hediyesi için de kullanılmıştır. At ile koyunun pay olarak verildiği gibi vergi şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

10.Dede Korkut Kitabı'nda, soylamalarda kürklü hayvanların adları zikredilmiştir. Ayrıca, ceza için kürklü hayvanlardan yapılan bir yemeğin -kara koyun yahnisi- ikram edildiği görülmektedir.

11.Oğuznâmecilik geleneğindeki Oğuznâmelerde, Kalaç bahsinde, çakal ve sülünün adı zikredilmiştir. Bu bağlamda kürklü hayvanlar etiyolojik anlatım aracı olmuştur. Ayrıca, kimliğe bürünme motifi için kürklü hayvanlar kullanılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aça, M. (2011). *Oğuznamecilik Geleneği ve Andalıp Oğuznamesi*. (Genişletilmiş İkinci Baskı). Konya: Kömen.
- Akhan, E. B. (2018). "Komşu Kızı ile Afşın Halk Hikâyesi". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 23.
- Bakır, A. (2008). "Tevârih-i Âli Selçuk Oğuznâmesi." *Turkish International Periodical For the Languages, Liteary and History of Turkish or Turkic*, (3/7 Fall).
- Bang, W., Rahmeti, G. R. (1970). *Oğuz Kağan Destanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1936 yılında basılmıştır).
- Caferoğlu, A. (1943). *Türk Dili Tarihi Notları*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası.
- Ebu'l Gazi Bahadır Han. (1996). *Şecere-i Terâkime*. (Hazırlayan: Zuhal Kargı Ölmez). Ankara: Simurg.
- Ercilasun, A. B (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Dergah.
- Ergin, M. (1996). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2006). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Kabalıcı.
- Kaşgarlı Mahmud. (1998). *Divanü Lugat-it-Türk I* (Çev. Besim Atalay). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (1935). *Oğuzlara Dair*. Ankara: Ulus Basımevi.
- (2011). *Eski Türk Yazıtları*. (Birleştirilmiş Üçüncü Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, İ. (1995). "Türkmenistan'da Derlenmiş Dede Korkut Boyları". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*.
- Reşidüddin, F. (1982). *Oğuz Destanı, Reşidüddin Oğuznâmesi, tercüme, tahlil*. (Hazırlayan: Zeki Velidî Togan). (İkinci Baskı). İstanbul: Enderun.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. (Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan). (Birinci Basım). İstanbul: Kabalıcı.
- Yazıcızade Ali. (2014). *Selçuk-nâme* (Hazırlayan. Abdullah Bakır). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.